

INKLYUZIV TA'LIM MASHG'ULOTLARIDA DIRIJORLIK SAN'ATINING PSIXOPEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Yuldasheva Nozima Ja'farbek qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim mashg'ulotlarida dirijorlik san'atidan foydalanishning psixopedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Dirijorlik orqali o'quvchilarning musiqiy qobiliyati, diqqat-e'tibori, eshitish va ritmni his qilish ko'nikmalari rivojlanishi hamda jamoada ishlash, o'zaro muloqot va emotsional faolligi oshishi tahlil qilinadi. Shuningdek, dirijorlik mashg'ulotlarining turli ehtiyojga ega o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etishdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, dirijorlik san'ati, psixopedagogika, musiqa ta'limi, musiqiy qobiliyat, diqqat, ritm, muloqot, emotsional rivojlanish, individual yondashuv.

“Inklyuziv ta'lim” tushunchasi mamlakatimiz pedagogika faniga nisbatan yaqinda kirib keldi. “Inklyuziv” so'zi (fransuzcha "inclusive" – o'z ichiga oluvchi, lotincha “include” – yakunlayman, kiritaman, boshqacha aytganda – “kiritilgan ta'lim”) ta'lim muammolari bo'lgan shaxslarning umumiy turdagi ta'lim muassasasida ta'lim oluvchilarning asosiy kontingenti bilan hamkorlikda ta'lim olish jarayonini anglatadi.¹

Ushbu muammoga e'tibor qaratish, avvalo, inklyuziv ta'lim sharoitida sifatli badiiy va musiqiy ta'limga ehtiyoj sezadigan, turli darajadagi qobiliyat va ijodiy imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash zarurati bilan bog'liq. Imkoniyati cheklangan bolalar ham boshqa tengdoshlari kabi qo'shiq kuylash, raqsga tushish, musiqa asboblarini chalish va ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishga ehtiyoj sezadilar. Musiqa ular uchun nafaqat estetik zavq manbai, balki o'z his-tuyg'ularini ifodalash, muloqot qilish va o'z imkoniyatlarini namoyon etish vositasi hamdir.

¹ Доклад "Инклюзивное образование в ДШИ для детей с ограниченными возможностями здоровья" (2020г.) [Ольга Александровна Харитонова](#)

Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta'lim mashg'ulotlarida dirijorlik san'atidan foydalanish alohida pedagogik ahamiyatga ega. Dirijorning aniq va ifodali qo'l harakatlari, ritmik imo-ishoralari hamda musiqiy ko'rsatmalari bolalarning diqqatini jamlash, eshitish va ritmni his qilish, harakatlarni muvofiqlashtirish hamda musiqiy jamoaga moslashishiga yordam beradi. Ayniqsa, turli rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun dirijorlik harakatlari og'zaki ko'rsatmalarni to'ldiruvchi ko'rgazmali vosita vazifasini bajaradi.

Musiqiy ijod, xususan, jamoaviy kuylash va dirijorlik mashg'ulotlari bolalarning emotsional holatini barqarorlashtirish, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va tengdoshlari bilan ijtimoiy muloqotga kirishishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday mashg'ulotlarda har bir bolaning individual imkoniyatlari hisobga olinishi uning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi. Shu sababli dirijorlik san'ati inklyuziv ta'limda musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bir qatorda, bolaning ijtimoiy moslashuvi, emotsional rivojlanishi va o'zini namoyon etishini qo'llab-quvvatlovchi psixopedagogik vosita sifatida qaralishi mumkin.

DTSDagi ta'lim jarayoni turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olishga yo'naltirilishi mumkin. Bunda san'at ta'limining ijodiy xarakteri, individual va guruhli mashg'ulotlarning uyg'unligi hamda jamoaviy ijodiy faoliyatni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, musiqa mashg'ulotlarida ushbu yondashuv har bir o'quvchining qobiliyati va imkoniyatiga mos topshiriqlarni tanlash, uning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash imkonini beradi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida dirijorlik mashg'ulotlarini ham individual, guruhli va jamoaviy shakllarda tashkil etish samarali natija beradi. Individual mashg'ulotlarda o'quvchining ritmni his qilishi, eshitish qobiliyati, qo'l harakatlarini muvofiqlashtirishi va musiqiy xotirasi rivojlantirilsa, guruhli mashg'ulotlarda o'zaro tinglash, hamkorlik qilish va dirijorning ko'rsatmalariga amal qilish ko'nikmalari shakllanadi. Jamoaviy

ijro jarayonida esa o'quvchi o'zini guruhning bir qismi sifatida his etib, ijtimoiy va emotsional jihatdan faollashadi.

San'at va musiqa ta'limi imkoniyati cheklangan bolalarga o'z ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish bilan birga, kelgusida mustaqil faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Dirijorlik faoliyati orqali o'quvchilarda mas'uliyat, diqqatni jamlash, tezkor qaror qabul qilish, jamoa bilan ishlash va o'z fikrini musiqiy harakatlar orqali ifodalash kabi kompetensiyalar rivojlanadi.

Shu sababli inklyuziv ta'limda faoliyat olib boruvchi musiqa o'qituvchisi oldidagi asosiy vazifalardan biri har bir bolaning individual imkoniyatlarini aniqlash va shu imkoniyatlarga mos samarali pedagogik usullarni tanlashdan iborat. Bunda dirijorlik san'atining ko'rgazmalilik, harakat, ritm va jamoaviy ijroga asoslangan xususiyatlaridan foydalanish ta'lim jarayonini yanada qulay va samarali tashkil etishga yordam beradi. Natijada dirijorlik nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, balki o'quvchilarning psixologik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Imkoniyati cheklangan bolalarda diqqatning sustligi, nutq va tafakkur rivojlanishidagi qiyinchiliklar, harakat koordinatsiyasining buzilishi, o'ziga past baho berish, xavotirlanish va emotsional beqarorlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Mashg'ulotlarning asosiy turlari qo'shiq aytish, dirijorlik harakatlari va musiqa tinglashdan iborat. Qo'shiq aytish nutq va emotsional ifodani, dirijorlik harakatlari diqqat, ritm va harakat koordinatsiyasini, musiqa tinglash esa eshitish diqqati va musiqiy idrokni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, jamoaviy musiqiy faoliyat bolalarda o'ziga ishonch, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayonda o'qituvchining individual yondashuvi va ijobiy rag'batlantirishi alohida ahamiyatga ega.

Musiqiy materialni darsga tayyorlashda, albatta quyidagilarni hisobga olish: Dirijorlik harakatlari orqali o'quvchilarning musiqiy qobiliyati, diqqat-e'tibori,

eshitish va ritmni his qilish ko'nikmalari rivojlanishi hamda jamoada ishlash, o'zaro muloqot va emotsional faolligi oshish kompozitsiyalarning soddaligi va ta'sirchanligi, qo'shiqni idrok etish va ijro etishning qulayligi kichik hajmdagi hamda asarlar ko'rgazmalilik va emotsionallik, shuningdek, ular bilan ishlashning asosiy pedagogik tamoyillariga rioya qilishini talab etadi.

Nutqida, ko'rishida, eshitishida, tayanch-harakat apparatida turli cheklovlari bo'lgan, ruhiy rivojlanishida kechikish kuzatiladigan bolalarning musiqiy tarbiyasi inklyuziv ta'limning korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalishi bilan chambarchas bog'liq. Bunday jarayonda dirijorlik san'ati muhim psixopedagogik vosita sifatida namoyon bo'lib, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, ularning diqqat-e'tibori, eshitish va ritmni his qilish, harakatlarni muvofiqlashtirish, xotira hamda emotsional faolligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Dirijorning qo'l harakatlari, ritmik imo-ishoralari va musiqiy ifoda vositalari o'quvchilarga musiqani yaxshiroq anglash va jamoaviy ijroga moslashish imkonini beradi.

Ayniqsa, inklyuziv guruhlarda dirijorlik mashqlari bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilganda, unda o'ziga bo'lgan ishonch, muloqotga kirishish, jamoada hamkorlik qilish va mustaqil harakat qilish ko'nikmalari shakllanadi. Shu jihatdan dirijorlik san'ati nafaqat musiqiy ta'lim vositasi, balki bolalarning mavjud rivojlanish xususiyatlarini yumshatish, ayrim funksional imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash va ularning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qiluvchi samarali psixopedagogik usul sifatida ahamiyat kasb etadi.

Musiqqa nafaqat bolaning rivojlanishi, musiqqa san'ati sohasidagi bilimlarni, musiqiy-ijodiy faoliyatdagi ko'nikmalarni egallashining muhim vositasi, balki psixoterapevtik, psixologik ta'sir ko'rsatish vositasi bo'lib, bu jarayonda u kommunikativ, tartibga soluvchi, katarsistik (san'at asarlarini idrok etishda hamdardlik va hamdardlik ko'rsatish qobiliyati) vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Доклад "Инклюзивное образование в ДШИ для детей с ограниченными возможностями здоровья" (2020г.) [Ольга Александровна Харитонова](#)
2. <https://infourok.ru/muzikalno-esteticheskoe-razvitie-detey-v-usloviyah-inklyuzivnogo-obrazovaniya-3253944.html?ysclid=muwpzxxqhj61328882>